

Ernst Timmer. *De stille omgang*. Bert Bakker

Ernst Timmer (1954) heeft zijn tweede roman *De Stille Omgang* genoemd, maar een even toepasselijke titel was 'De maat der dingen' geweest. Want daar gaat de hoofdpersoon, de veertigjarige Joost Beekman, halverwege het verhaal naar op zoek nadat zijn beste vriend Johan Helwig zelfmoord heeft gepleegd. Wanneer de roman begint, zit deze Johan al ruim negen jaar in een psychiatrische inrichting, waar hij zich 'Hannes' laat noemen om het verschil met zijn eerdere leven te benadrukken.

Elke week zoekt Joost hem daar op. In het verleden hebben zij afgesproken in geval van nood 'elkanders beulen' te zijn, maar wanneer Hannes zijn vriend vraagt hem te assisteren bij zijn zelfmoord, krijgt hij nul op rekest. Dat het Hannes tenslotte toch lukt zich van kant te maken, komt doordat een met veel geheimzinnigheid omgeven organisatie binnen de Arthur Rimbaudstichting, 'De Stille Omgang' geheten, hem alsnog de gevraagde hulp biedt.

Over euthanasie en over normen en waarden gaat het in deze wonderlijke roman. Een serieuze kwestie, die een paar jaar geleden ook werd aangesneden door Willem Jan Otten in zijn roman *Ons mankeert niets*. Net als bij Otten bestaat de achtergrond van de morele dilemma's uit de teloorgang van de religie, in dit geval de rooms-katholieke, die de 'maat der dingen' van bovenaf placht te verordonneren. Sinds de kerk haar gezag heeft verloren, moeten de dolende schapen het op eigen kracht zien te rooien.

Dat valt nog niet mee, zoals al was gebleken uit Timmers geslaagde debuut *Het waterrad van Ribe* uit 1990, waarin met deels dezelfde hoofdpersonen het verval van de Nederlandse kerkprovincie wordt beschreven. Steun vinden zijn personages hoogstens in het spel, dat met zijn vaste regels in elk geval een soort vervanging biedt voor de rituelen van weleer. Maar wie zich te fanatiek op het spel stort, zoals de maniakale schaker Johan Helwig, kan er op den duur zijn verstand bij verliezen. Zijn vriend Joost, een aandoenlijke stoethaspel met een mopsneus, zoekt als 'vogelaar' liever soelaas bij de natuur, zonder overigens het antwoord daar wèl te vinden.

De natuur is tegenwoordig een zaak geworden van Natuurmonumenten. De enige natuur die nog zonder steun en zorg levensvatbaar lijkt te zijn, heeft Joost voordien al in zichzelf gevonden, en wel in zijn onuitroeibare 'aardigheid'. Die probeert hij, na het mislukken van een vage carrière als milieu-bioloog, te gelde te maken. Hij heeft er zelfs speciale visitekaartjes voor laten drukken, waarop hij zich als 'mens' afficheert. 'Ik doe alles wat men van een mens verwacht', zegt hij tegen zijn potentiële klanten, 'Tegen betaling uiteraard. Voor niets gaat de zon op'. Van een mens verwacht men volgens hem vooral 'toegenegenheid', en daarvan blijkt Joost een royale voorraad in huis te hebben.

Als werkzaam 'mens' komt hij in merkwaardige verwickelingen terecht. Zo verzint hij voor de verpleegster Judith Sluyk een feestelijk ritueel, op basis van een sprookje van Goethe, waarbij haar twee vaderloze kinderen ieder een boom planten, als een symbolisch verweer tegen de vergankelijkheid. Verder wordt hij de

oppas van deze kinderen, hij treedt op als Sinterklaas en speelt wekelijks een spelletje Go met hun grootmoeder. Op deze ongewone manier raakt hij betrokken bij de voorbereidingen voor Hannes' zelfmoord, want zijn werkgeefster Judith is als 'engel des dood' tevens de belangrijkste spil van de 'Stille Omgang', die in de Arthur Rimbaudstichting suïcidale patiënten een handje helpt met de uitvoering van hun dodelijke wens.

Geen wonder dat de naïeve Joost uiteindelijk niet meer weet waar hij de 'maat der dingen' moet zoeken. Op vaak kolderieke manier geeft Timmer in zijn roman een geconcentreerd beeld van de postmoderne verwarring, waarbij de grens tussen de waanzin van Hannes en de illegale activiteiten van Judith en haar 'ethische' vriend Bernard steeds meer aan duidelijkheid moet inboeten. Beiden vertegenwoordigen een nieuw soort moraal met meedogenloze trekjes, die ruimte blijkt te bieden voor een geprivatiseerd 'sterfhuisje' in Judiths achtertuin, voor de moord op haar moeders hondje en ook — uit naam van de 'gelijkwaardigheid' — voor seks met een beeldschone zwakzinnige.

Via een omweg (een brief van een uitgever vol kritisch commentaar op de essays van Bernard, waarin de begripvolle ethicus een lans breekt voor de 'maakbaarheid van de dood') laat Timmer deze nieuwe moraal niet onweersproken. Toch mondt de roman niet uit in een eenduidige slotsom. Daarvoor blijft de positie van 'mens' Joost, die zijn verlangen naar enige — seksuele — 'toegenegenheid' van Judiths kant niet kan weerstaan, te dubbelzinnig. Voor deze veertigjarige onnozelaar blijkt de liefde uitgerekend in de schaduw van de dood te kunnen bloeien. *De Stille Omgang* is geen pamflet, maar eerder een 'zedenschets van het fin de siècle', waaruit de lezer zijn of haar conclusies zelf maar moet trekken.

Ook de literatuur is voor Timmer in de eerste plaats een spel, en geen serieuze remplaçant van de religie met haar voorgeschreven zekerheden. Regelmatig wordt de lezer dan ook op het verkeerde been gezet, bijvoorbeeld omtrent de identiteit van de vader van Judiths kinderen, over wie — verspreid door de tekst — verhaaltjes worden verteld die achteraf door de gekke Hannes blijken te zijn geschreven, als tegenprestatie voor de steun bij zijn zelfmoord. Door zich te verdiepen in de verongelukte 'Wally de Noemer', de vermeende echtgenoot van Judith, kan hij zich alvast vertrouwd maken met de 'leegte' die hij na zijn dood zal achterlaten of, zoals Bernard het uitdrukt, voortbrengen.

In zijn roman verkent Timmer op speelse wijze een andere 'leegte', voortgebracht door het verdwijnen van solide normen en waarden. Net als in *Het waterrad van Ribe* heeft dat niet geleid tot een roman waarvan je diep onder de indruk raakt. Timmers personages zijn, anders dan bij de psychologisch beter onderlegde Otten, te bizar of te oningevuld om uit te groeien tot méér dan dienstbare onderdelen van een ingewikkeld en bizar verhaal. Ook lijkt de keuze van een gekkenhuis als decor iets te gemakkelijk, tenzij Timmer wil suggereren dat de op drift geraakte Nederlandse samenleving in haar geheel op een open inrichting is gaan lijken. Terecht misschien, maar waarom dan ook nog een 'gewoon' gekkenhuis ten tonele gevoerd?

Wat *De Stille Omgang* toch de moeite waard maakt, is juist het bizarre karakter van het verhaal. Niet alleen komt in de roman een gek voor, ook de roman zelf getuigt van een al dan niet gespeelde geschiftheid, die tot hilarische vrolijkheid aanleiding kan geven. Je moet er maar opkomen: een vogelaar die 'toegenegenheid' verkoopt, een 'sterfhuisje' in de achtertuin, een BOM-moeder die het met een zwakzinnige heeft gedaan.

Te midden van zoveel groteske fantasie wordt het een hele verdienste dat tegelijkertijd een serieuze kwestie aan de orde wordt gesteld, ontdaan van elke ethische of andersoortige stoffigheid, maar zonder dat de ernst van de zaak volledig uit het zicht verdwijnt.

(*NRC handelsblad*, 8-1-1999)